

ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ЧИННИКІВ НА ПРОЦЕС КОНСТИТУЮВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ

У статті розглядається вплив зовнішньополітичних чинників на процес конституювання політичної нації, зокрема, вплив етнічної батьківщини національних меншин, організацій національних меншин, міжнародних організацій. У сучасних умовах глобалізації та посилення міждержавної залежності, на процес націєтворення впливає надзвичайно багато факторів, зокрема, значний вплив мають і зовнішньополітичні чинники. Також особлива увага у статті приділяється аналізу умов формування політичної нації в перехідний етап розвитку держави, оскільки це вимагає пошуку нової моделі етнонаціональної стабільності.

Ключові слова: політична нація, національні меншини, етнічна батьківщина, етнополітика.

Луцишин Г.И.

ВЛИЯНИЕ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА ПРОЦЕСС КОНСТИТУИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАЦИИ

В статье рассматривается влияние внешнеполитических факторов на процесс конституирования политической нации, в частности, воздействие этнической родины национальных меньшинств, организаций национальных меньшинств, международных организаций. В современных условиях глобализации и усиления межгосударственной зависимости, на процесс строительства нации влияет чрезвычайно много факторов, в частности, значительное воздействие имеют и внешнеполитические факторы. Также особое внимание в статье отводится анализу условий формирования политической нации в переходный этап развития государства, поскольку это требует поиска новой модели этнонациональной стабильности.

Ключевые слова: политическая нация, национальные меньшинства, этническая родина, этнополитика

Lutsyshyn H.

IMPACT OF EXTERNAL POLITICAL FACTORS ON INSTITUTIONALIZATION OF A POLITICAL NATION

The article deals with the impact that external political factors have on institutionalization of a political nation, including the impact of the ethnic motherland of national minorities, organizations of national minorities and international organizations. In the modern terms of globalization and strengthening of intergovernmental dependence, on the process of building of nation a lot of factors influences extraordinarily, external political factors have considerable influence. The special attention in the article is taken the analysis of forming terms political nations in the transitional stage of development of the state, as it requires the search of new model of antinational stability.

Key words: political nation, national minorities, ethnic homeland, ethno politics.

Процес конституювання політичної нації відбувається як у внутрішньому так і зовнішньому вимірах. Внутрішній вимір включає внутрішньо національні етнополітичні процеси, які перетворюють націю в активного суб'єкта політичних відносин. Зовнішній вимір конституювання політичної нації виражається у тому, що нація стає активним суб'єктом міжнародних відносин, представляє та захищає національні інтереси в системі

міжнародних відносин. Важливими є особливості та умови формування політичної нації в перехідний етап розвитку держави, зокрема, трансформації політичного режиму, оскільки це вимагає пошуку нової моделі етнонаціональної стабільності та утвердження національного суверенітету.

Актуальність статті зумовлена перш за все тим, що дослідження особливостей формування політичної нації в Україні, зокрема, вплив на ці процеси і зовнішньополітичних чинників, сприяє розумінню сучасних етнополітичних процесів та вироблення ефективної державної політики. Значну увагу цьому питанню приділяють українські вчені, зокрема, І.Варзар, О.Картунов, А.Колодій, О.Майборода, М.Обушний, Ю.Римаренко. Також актуальними є і праці зарубіжних науковців – Б.Андерсона, Р.Брюейкера, Е.Сміта, К.Дойча, П.Бурдьє та ін.

Основою активності політичної нації є соціополітичні та державотворчі процеси в умовах розвиненого громадянського суспільства, дотримання прав людини, політичних свобод та високої політичної культури. І хоча „нація” і „державна” належать до різних суспільних категорій, вони мають співіснувати. Держава може успішно розвиватись тоді, коли існує почуття єдності національної спільноти, особливо в питанні підтримки державної влади. Водночас нація здатна зберегти свою культуру, тобто свою національну індивідуальність завдяки підтримки державної влади.

Разом з тим, в сучасних умовах глобалізації та посилення міждержавної залежності, на процес націєтворення впливає надзвичайно багато факторів, зокрема, значний вплив мають і зовнішньополітичні чинники, до того ж, коли йдеться про розвиток нації в поліетнічній державі. Оскільки Україна прагне до економічного й політичного розвитку, залучення інвестицій і налагодження взаємовигідних зв'язків із міжнародними партнерами, вона мусить прагнути і міжетнічної злагоди. Забезпечення прав національних меншин у суспільстві є передумовою для такого процвітання, а також це сприяє створенню позитивного іміджу держави на міжнародному рівні. Також можна стверджувати, що європейські перспективи України тісно пов'язані з її здатністю розвивати та інтегрувати своє багатоетнічне суспільство, адже жодне суспільство не може сформуватися поза національними традиціями, цінностями, нормами.

Політичну націю можна розглядати як систему етносів, національних меншин та етнічних груп, які співіснують і взаємодіють у межах однієї держави, усвідомлюють спільність своїх цілей, завдань та інтересів. Проте розвиток нації в полі етнічних умов є доволі складним процесом, зокрема, в місцях компактного проживання етнічних меншин можна спостерігати періодичні міжетнічні загострення. Зокрема, міжетнічну напругу можна спостерігати в ряді областей України, зокрема, в Одеській, Чернівецькій, Закарпатській, АРК. Разом з тим, коли соціальна, економічна та політична напруга зростає, то етнічна згуртованість, як правило, посилюється. Одночасно збільшується вірогідність неконтрольованих соціальних виступів та бажання лідерів різних політичних сил використати таку ситуацію в своїх цілях.

Останніми роками розвиток етнонаціональних відносин в Україні відбувався в доволі складних умовах – політична та економічна криза, низький рівень політичної культури, низький рівень довіри народу до влади, посилення впливів на внутрішні процеси інших держав. Складнощі перехідного періоду не могли не відбитися на міжетнічних стосунках. Особливо питання міжнаціональних відносин, нації, мови загострюються під час виборчих кампаній. Майже завжди піз час виборчих кампаній політичні сили експлуатують питання регіональних і ментальних відмінностей жителів Заходу і Сходу України. Майже усі кандидати в Президенти України завжди наголошують на факторі українського національного єднання населення України. Значний вплив мають і етнічні батьківщини відповідних національних меншин.

Національні меншини впливають не лише на внутрішньополітичні процеси держави, а й великою мірою на розвиток зовнішньополітичної діяльності, а в окремих випадках виступають одним із важливих чинників під час міжнародної співпраці.

Аналізуючи особливості впливу етнічної батьківщини на розвиток її національної меншини, націотворчі процеси слід докладніше розглянути інтерпретацію самого терміна „етнічна батьківщина”. Значну увагу у вивченні цього питання приділяє Р. Брюейкер. Він наголошує, що етнічна батьківщина є радше продуктом політичної взаємодії, а не похідною історичного розвитку етнічної демографії. Це означає, що окрема країна здобуває статус етнічної батьківщини національної меншини тоді, коли політична еліта цієї країни проводить політику пошуку та визначення етнонаціональної спільності із представниками етнічних груп в інших країнах. Інакше кажучи, політична еліта “батьківщини” формує уявлення про представників окремих етнічних груп в інших країнах як про представників однієї нації, після чого заявляє, що ця „нація” є частиною країни – „батьківщини”, вважаючи при цьому, що остання має стежити за становищем згаданих меншин, а також, якщо є потреба, захищати їхні інтереси [1, с.88]. Практика показує, що втілюючи таку політику в життя, „батьківщина” вдається до конкретних політичних дій під гаслом захисту інтересів меншини. Така політика набуває різних форм, починаючи від надання „батьківщиною” привілеїв щодо імміграції та здобуття громадянства для представників меншини. Отже, можемо спостерігати деякою мірою трибічне співвідношення (трикутна політична конфігурація) національної меншини, країни, де вона проживає та етнічної батьківщини. Тісний взаємовплив цих компонентів можемо простежити у нових незалежних державах, які поступово перетворюються на національні держави. Така політика розвивається в активному співвідношенні національних меншин та їх відповідних етнічних батьківщин. У цьому просторі окрема національна меншина та її етнічна батьківщина постійно відстежують ситуацію у новій незалежній державі, особливо гостро реагуючи на процеси розвитку титульної нації, процеси національної інтеграції. Національна меншина та її етнічна батьківщина можуть вдатися до конкретних дій, створюючи як позитивний, так і негативний образ держави. Наприклад, національна меншина може виступити із організованим протестом проти асиміляційної політики, вимагати автономії або навіть загрозувати територіальним відокремленням від основної держави. Етнічна батьківщина, яка має право захищати інтереси національної меншини за кордоном, може надавати останній моральну та матеріальну підтримку, а також виступати з офіційними формами протесту (наприклад, до міжнародних організацій). Зрозуміло, що такі форми протесту матимуть свій вплив на державу, у якій формується нація, проте вони навряд чи змусять її (державу) відмовитися від власної політики національного розвитку. До того ж в окремих випадках такі дії можуть призвести до інтенсифікації згаданої політики. Так, наприклад, національну меншину можуть звинуватити у нелояльності, а етнічну батьківщину меншини у спробах незаконного втручання у внутрішні справи незалежної держави.

Як свідчать факти, жодна з акцій, які проводять національні меншини, не обходиться без участі представників з їхньої історичної батьківщини. Уже традиційними акціями національних меншин є з'їзди, дні культури, відкриття національних культурних центрів тощо. Національні меншини часто використовують як інструмент забезпечення власного інформаційного, культурного та політичного домінування в окремому регіоні, що, звісно, впливає на міждержавні відносини. Наприклад, Угорщина і Словаччина підтримують вже тривалий час рух політичного русинства в Україні. У “Стратегії національної безпеки Румунії” зазначається, що в галузі зовнішньої політики вона підтримуватиме румунські громади за кордоном для збереження їх національної, культурної та духовної ідентичності й відстоювання їх права на румунську самоідентифікацію [2, с. 244]. Також реалізуються програми фінансової підтримки румунської діаспори. Серед громадських організацій Румунії, діяльність яких передбачає підтримку зв'язків із діаспорою, найбільш активно діють „Румунська культурна фундація”, рух „За Бесарабію і за Буковину”, „Герцаївський край”. Ці організації ініціюють різноманітні гуманітарні та політичні акції на підтримку румунської меншини в Україні, а також стежать за “дотриманням прав етнічних румунів”, вимагаючи їх більш активної підтримки владними структурами Румунії. Румунська

сторона заохочує мешканців Буковини наданням румунського громадянства. За неофіційними даними, осіб, які отримали румунський паспорт, лише на території Чернівецької області вже нараховується від 10 до 30 тис. Це сприяє зміцненню політичного впливу Румунії у регіонах, що раніше входили до її складу.

Характеризуючи діяльність національних товариств в Україні за останні роки, можемо стверджувати, що, окрім забезпечення національних та духовних потреб, рівень політичної активності національних меншин як в середині держави, так і на міжнародному рівні значно підвищився, і є характерним для найчисленніших та суспільно активних росіян, євреїв, поляків, угорців, румунів.

Цікаво, що в Україні почали створюватись окремі організації національних меншин, головна роль яких – представництво на міжнародному рівні. Серед таких організацій можна назвати Єврейську конфедерацію України, Всеукраїнський єврейський конгрес, Товариство російської культури „Русь“, які створювались саме для об'єднання громад національних меншин та представлення їх інтересів як в Україні, так і за кордоном, створення представницьких органів національних меншин України у світі.

Розглядаючи особливості взаємовпливу національної меншини та її етнічної батьківщини, може скластися враження, що ці категорії є абсолютними та постійними. Однак насправді національна меншина не просто етнічна група, що виокремилася внаслідок розвитку етнічної демографії, це радше динамічна (на противагу статичній) політична позиція у суспільній свідомості. Це певною мірою група споріднених, але конкуруючих позицій. Зокрема, для політичної позиції національної меншини характерними є три ознаки, а саме:

1) публічні заяви меншини про її належність до етнокультурної групи чи нації, іншої, ніж та, яка тепер займає політично домінуюче становище у країні (країнах) проживання меншини;

2) вимоги меншини до держави проживання щодо визнання її (меншини) як окремої етнокультурної групи чи нації;

3) претензії меншини на окремий комплекс спільних культурних та політичних прав, який випливає з факту існування меншини як етнокультурної групи або нації.

Форми висловлення меншинами претензій на згадані нами права є, по суті, однаковими, проте вони можуть значно відрізнятись за змістом. Спектр таких вимог є доволі широким, від скромних побажань здійснювати управління та організувати систему освіти національною мовою на території компактного проживання меншини аж до категоричних заяв про наміри утворити територіальну та політичну автономію, статус якої фактично межуватиме зі статусом незалежної держави. Так само змінними є й інші аспекти політичної позиції національної меншини. До прикладу, в одних випадках представники меншин охоче беруть активну участь у роботі органів влади країни розселення меншини, фактично співпрацюючи із державою, тоді як в інших ситуаціях меншина дотримується філософії крайнього сепаратизму. Аналогічно, одні меншини активно контактують із політичними інститутами країни їх проживання та громадянства, прагнучи продемонструвати свою лояльність їй, тоді як інші активно шукають підтримки та захисту за кордоном – в етнічній батьківщині, у третій країні або у міжнародних організаціях.

Наприклад, у червні 2000 року з огляду на претензії Росії щодо ущемлення прав російської меншини, в Україні побував Верховний комісар ОБСЄ з питань національних меншин Макс Ван дер Стул, який вивчав ситуацію щодо становища російської національної меншини в Україні.

Сьогодні одним із головних положень нової російської зовнішньополітичної концепції є „права російських співвітчизників“. Представляючи нову російську зовнішньополітичну концепцію, було наголошено на тому, що „Росія вживатиме всіх заходів для захисту своїх співвітчизників“. Цікаво, що співвітчизниками визнаються не лише громадяни Росії, а й ті, хто вважає російську мову рідною [3]. Питання ”захисту

співвітчизників“ на сьогодні залишається для Росії одним з вразливих і одночасно одним із ключових чинників політики стосовно країн СНД. У „Федеральній программе по поддержке соотечественников за рубежом” йдеться про те, що Росія, у разі ущемлення прав співвітчизників, має намір використовувати всі міжнародно визнані заходи для їх захисту. Якщо враховувати невизначеність терміна „співвітчизники”, і часте його трактування як „російськомовне населення“, то це відкриває широкі можливості для втручання у внутрішні справи інших держав.

Отже, ми можемо розглядати національну меншину не як постійну цілісність або єдину групу, а радше як низку різних, і тому конкурентних політичних позицій, які (позиції) схвалюють різні організації, зокрема політичні партії, суспільні рухи, або окремі політичні лідери. Усі ці сторони прагнуть стати виразником інтересів національної меншини перед зовнішніми елементами політичного простору і легітимно монополізувати цю сферу.

Зауважимо також, що конкуренція за право представлення інтересів національної меншини є не лише між тими політичними гравцями, які визнають групу як національну меншину, а й між тими, що не визнають ані саму меншину, ані систему її вимог щодо зовнішнього середовища. І це не лише наукове припущення. До прикладу, можна взяти поняття „російська національна меншина в Україні”, чого однозначно, здавалося б, окреслюючи предмет, насправді не існує, тобто чітко визначену і окреслену групу росіян в Україні (росіяни за національністю та особи, для яких російська мова є рідною). Можна по-різному підходити до того, що означає бути росіянином в Україні. Із усього розмаїття цих підходів лише деякі визначають це поняття як російську національну меншину в Україні. Адже сама фраза „росіяни в Україні” може означати: особи російського етнічного походження, для більшості з яких російська мова є рідною, але які, однак, належать до української нації (української політичної нації).

Отже, який висновок? По-перше, якщо ми переглянемо концепцію національної меншини як таку, ми побачимо, що простота та однозначність поняття зникають. По суті, національні меншини зовсім не є внутрішньо об'єднаними групами з чітко окресленими „зовнішніми межами”, як це звикли розуміти.

Так само як і концепція національної меншини, поняття етнічної батьківщини окреслює динамічну політичну позицію. Для політичної позиції етнічної батьківщини характерні такі ознаки:

- 1) уявлення про те, що нація, яка проживає на території країни, має діаспору за її межами;
- 2) моральна „легітимізація” відповідальності країни не лише за власних громадян, а й за діаспору, тобто інші національні групи, які населяють інші держави але, як вважається в цій державі, мають етнічну спорідненість із громадянами цієї країни.

Вказані ідеологічні засади та припущення лежать в основі первинної політичної позиції етнічної батьківщини. Проте у вторинному полі спостерігається величезна різноманітність та суперечність у поглядах, зокрема на те, що власне розуміти під поняттям відповідальності за діаспору. Так, наприклад, постають питання: яку допомогу їй треба надавати (суто моральну підтримку чи також матеріальну); у яких сферах зв'язки з діаспорою варто розвивати передусім; чи надавати представникам діаспори привілеї щодо громадянства та імміграції і якщо так, то які саме. Постають й інші, не менш важливі питання. Наприклад, яку політичну позицію має займати діаспора відносно країни свого проживання? Якими повинні бути політичні позиції „батьківщини” щодо країни або країн проживання діаспори? Далі, наскільки активно „батьківщина” повинна втручатися у національну політику країн проживання власної діаспори? Окрім цього, яке місце повинна займати ця політика у системі міждержавних стосунків „батьківщини” загалом? Наскільки активно „батьківщина” повинна реалізувати політику підтримки власної діаспори через міжнародні організації та ін.

Отже, ми стикаємося із ситуацією, коли між первинними та вторинними політичними позиціями „етнічної батьківщини” точиться конкурентна боротьба. При цьому серед альтернативних щодо концепції „етнічної батьківщини” первинних видів національної політики у цій країні варто виокремити насамперед такі, що підтримують класичну концепцію міждержавних міжнародних відносин та міжнародного права. Концепція виправдовує захист державою інтересів власних громадян, зокрема і тих, які проживають за її межами, але відкидає тезу про те, що дана держава може на законних підставах втручатися у внутрішні справи інших держав для захисту власних етнічно споріднених груп, які (групи), однак, є громадянами держав їх проживання, а не цієї країни.

Особливості взаємовпливу національних меншин та етнічної батьківщини слід розглядати не як задані аналітично незмінні поняття, а радше як політичний простір, що формується через різні (і навіть протилежні, і тому конкуруючі) політичні позиції. Центральним аспектом у моделі трикутної конфігурації (національна меншина – країна проживання – етнічна батьківщина) є питання взаємного контролю та спостереження учасників у цьому полі. Кожен елемент моделі здійснює постійне спостереження за розвитком подій в інших двох її (моделі) компонентах. Проте не варто розуміти цей процес лише як пасивну фіксацію подій та процесів, що відбуваються в інших компонентах моделі. Насправді такий моніторинг включає відбір даних, які потребують першочергової уваги, їх інтерпретацію, а також формулювання відповідних висновків та рекомендацій.

Як бачимо, в поліетнічній державі на формування політичної нації впливає ряд факторів, зокрема, і характер взаємовідносин держави, її титульного етносу, національних меншин та їх етнічної батьківщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брюбейкер Р. Переображений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі / Р. Брюбейкер [переклад з англ. О.Рябова]. – Львів: Кальварія, 2006. – 280 с.
2. Парфенов О. Основні аспекти зовнішньої політики Румунії стосовно етнічних румунів в Україні / О. Парфенов // Наукові записки ІІІЕНД. – 2003. – Вип. 24. – С. 242–258.
3. На шкоду двостороннім відносинам // Урядовий кур'єр. – 2000. – 21 липня. – С. 2.

© Луцишин Г.І., 2010